

Danuška Breznik

PRILAGOJENOST SOCIALNOVARSTVENIH OBLIK POMOČI STARIM LJUDEM V MESTNI OBČINI LJUBLJANA

V Sloveniji storitve, ki so namenjene starim ljudem in jih izvajajo službe tako v javnem kot zasebnem sektorju, ne zadovoljujejo potreb heterogene populacije starih ljudi ter jim tako ne omogočajo živeti kakovostno tudi v obdobju starosti. Na kakovostno življenje starih ljudi v Sloveniji vplivajo predvsem oblike pomoči za stare ljudi, medgeneracijska solidarnost in finančni položaj starih ljudi. Rezultati raziskave Ugotavljanje potreb starejših v Mestni občini Ljubljana so pokazali, da so socialnovarstvene oblike pomoči za stare ljudi velikemu številu vprašanih finančno nedosegljive. Tudi sorodniki kot viri socialne opore, predvsem otroci, pomagajo staršem pri pokrivanju stroškov osnovnih življenjskih potreb. Vprašani si želijo za kakovosten usakdan prilagojeno okolje in večjo dostopnost storitev. Naloga socialnih delavk in delavcev je, da pomoč prilagodijo potrebam starega človeka, raziščejo njegov življenjski svet in se na heterogene potrebe, želje starih ljudi odzovejo z individualiziranim pristopom, ki temelji na uporabniški perspektivi ter konceptu pravic, kjer ima uporabnik vpliv na načrtovanje same storitve.

Ključne besede: medgeneracijska solidarnost, potrebe starih, pravice, socialnovarstvene storitve, kakovostna starost.

Danuška Breznik je redna podiplomska študentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Leta 2013 je bila vključena v Usposabljanje in izobraževanje prostovoljk in prostovoljcev za vodenje skupin starih ljudi za samopomoč. Kontakt: breznik.danuska@gmail.com. Tel.: 030 362 278.

ADJUSTMENT OF SOCIAL WELFARE FORMS OF ASSISTANCE TO THE ELDERLY IN LJUBLJANA

In Slovenia, the services offered to the elderly and provided by both public and private sectors do not meet the needs of a heterogeneous population of the older people and do not enable them to have good quality of life in their old age. The quality of life of the elderly in Slovenia is largely influenced by forms of assistance for the older people, intergenerational solidarity, and the financial situation of the elderly. The results of the research "Assessment of the needs of older people in the Municipality of Ljubljana" indicate that the forms of social security assistance for older people are basically financially unattainable for the majority of respondents. Sometimes relatives as a source of social support – especially children – need to help their parents covering the cost of the most basic needs. Personalized environment and increased access to services are two basic requirements that can improve the quality of everyday life. The task of social workers is to adjust help to the needs of the older people and to research their life-world. Therefore social workers should take into consideration older people's heterogeneous needs, and respond with the individualized approach based on the user perspective and the concept of rights, where the users have influence over the design of their service.

Keywords: intergenerational solidarity, rights, social welfare, assistance, quality ageing, needs of the elderly.

Danuška Breznik is a full time postgraduate student at the Faculty of social work, University of Ljubljana. In 2013, she was involved in the "Training and education of volunteers for managing self-help groups for older people". Contact: breznik.danuska@gmail.com.

Uvod

Demografske spremembe so eden izmed razlogov za to, da v 21. stoletju različni strokovnjaki pozornost intenzivneje usmerjajo na populacijo starih ljudi. Delež starega prebivalstva se povečuje predvsem v razvitih državah in ima različne posledice, poraja pa tudi številna vprašanja, kot so: kako zmanjšati predsodke do starosti in staranja, katere storitve za kakovostno starost vzpostaviti, kako povečati medgeneracijsko povezanost in solidarnost, kako preprečiti revščino starih ljudi (Kristančič 2005: 28, 202).

V članku so predstavljene tri teme, ki pomembno vplivajo na kakovostno življenje starih ljudi in uravnavajo njihove potrebe ter želje: oblike pomoči za stare ljudi v Sloveniji, medgeneracijska solidarnost in finančni položaj starih ljudi.

Namen članka je s pomočjo ugotovitev kvantitativne raziskave *Ugotavljanje potreb starejših na območju Mestne občine Ljubljana* (Leskošek et al. 2013) predstaviti tiste segmente, ki uravnavajo kakovost življenja starih ljudi in jih je treba upoštevati pri načrtovanju storitev za to populacijo. Ključni problem v Sloveniji je, da storitve, ki so namenjene starim ljudem in jih izvajajo službe tako v javnem kot zasebnem sektorju, ne zadovoljujejo potreb heterogene

populacije starih ljudi ter jim tako ne omogočajo živeti kakovostno tudi v obdobju starosti (Breznik 2013: 60).

Prav zato trdim in v članku tudi utemljujem, da je pri načrtovanju storitev pomembno upoštevati človeka tako, da izhajamo iz koncepta pravic: tj. načrtovanja od spodaj navzgor, ki govori o tem, da je treba pri vzpostavljanju storitev upoštevati potrebe samih uporabnikov. Pomembno je, da uporabnik najprej določi svoje življenjske cilje, potem pa vpliva na načrtovanje in izvajanje storitev ter izvajanje storitev tudi sam oceni. S konceptom pravic posameznik uresničuje državljske pravice in si tako izboljšuje kakovost življenja (Škerjanc 2006: 25).

Če pa podpora uporabnikom ne izhaja iz koncepta pravic, temveč iz koncepta oskrbe, ki prevladuje v sistemu storitev socialnega varstva, pa človeku zmanjšuje moč. Flaker (2012: 29) trdi, da uporabniki s prejemanjem pomoči izgubljajo moč za lastno ravnanje, postajajo predmet dela drugih ljudi, če je podpora, ki jo prejemale, neustrezna. Avtor še trdi, da moramo v vlogi socialnih delavcev črpati moč iz pooblastil ali pa moramo poiskati vir družbene moči, ki bo omogočil, da skupaj z uporabnikom storimo, kar hoče, želi, potrebuje (Flaker 2003 a: 250). Flaker (*op. cit.*: 100–102) še opozarja na to, da mora biti uporabnik sam naročnik storitev socialnega varstva.

Poleg tega da moramo socialne delavke in delavci upoštevati koncept pravic, pa je treba pri vzpostavljanju storitev upoštevati tudi življenjski svet uporabnikov, npr. njihove finančne vire in socialno podporo sorodnikov. Z upoštevanjem naštetih segmentov lahko tudi socialne delavke vplivamo na izboljšanje življenja starih ljudi.

V nadaljevanju članek predstavi demografske spremembe, finančne vire starih ljudi, medgeneracijsko solidarnost in oblike pomoči za stare ljudi v Sloveniji, ki so pomembne teme za razumevanje omenjene problematike. Sledi predstavitev metodologije in rezultatov raziskave *Ugotavljanje potreb starih ljudi na območju Mestne občine Ljubljana* (Leskošek *et al.* 2013), ki je bila obširneje predstavljena v diplomski nalogi *Viri socialne opore in potrebe po pomoči starih ljudi v Mestni občini Ljubljana* (Breznik 2013).

Pogled na starost z vidika demografskih sprememb, finančnih virov, medgeneracijske solidarnosti in oblik pomoči za stare ljudi v Sloveniji

Leta 2003 je delež ljudi, starih več kot 65 let, presegel delež mlajših od 15 let. Leta 2012 je bil delež mladih 13,4 %, delež prebivalcev, starih od 15 do 64, 69,9 %, delež starejših od 65 let pa 16,7 % (Šircelj 2009: 22–23). Po podatkih Vertot (2010: 14) naj bi leta 2029 v Sloveniji živelo 24,8 % prebivalcev, starih 65 let in več, leta 2059 pa naj bi bil delež takih prebivalcev že 33,5 %.

Povečevanja deleža starih ljudi in podaljševanje življenjske dobe sta pomembna procesa v zgodovini človeštva, ki ju je treba razumeti kot civilizacijski dosežek družbe (SURs 2012), hkrati pa spodbujata različne strokovnjake, med njimi tudi socialne delavke, da še enkrat premislijo o socialnovarstvenih storitvah za to populacijo in jih na novo vzpostavijo ali izboljšajo. Naloga socialnih delavk in delavcev je, da se na heterogene potrebe, želje starih ljudi odzovejo z individualiziranim pristopom, ki temelji na uporabniški perspektivi in konceptu pravic. Pri tem mora imeti uporabnik vpliv na načrtovanje same storitve.

Na kakovost življenja starih ljudi pomembno vplivajo njihovi finančni viri. Starejšim osrednji vir dohodka predstavlja pokojnina (Kump, Stropnik 2009: 77–78). Njihovi finančni viri so večinoma skromni, veliko jih je zaradi slabe materialne preskrbljenosti potisnjenih na družbeni rob. Na podlagi analize in združevanja podatkov, ki so bili pridobljeni z anketo o porabi gospodinjstev (APG) v letih 1997–1999, 1999–2001, 2001–2003 in 2003–2005, je bilo ugotovljeno, da se je v letih 1999–2001 ter 2001–2003 poslabšal položaj prebivalstva v starostnih skupinah od 65 do 74 let ter od 75 let in več (*op. cit.*: 78–89, 91–93). V obdobju 2001–2003 se je znižal dohodek vsem prebivalcem, starim 54 let in več.

Znižanje dohodka v teh dveh obdobjih je najverjetneje posledica vzpostavitve novega pokojninskega zakona iz leta 1999, ki je zmanjšal pokojninsko osnovo in stopnje za odmero. Za primerjavo: leta 1997 je povprečna starostna pokojnina znašala 75,4 % povprečne neto plače,

leta 2005 pa le 69,8 % (*ibid.*). Analiza APG je pokazala še, da so bile od leta 2003 do 2005 ženske, stare 55 let in več, v slabšem dohodkovnem položaju kot moški, predvsem slab dohodkovni položaj pa je bil značilen za samske ženske (Kump, Stropnik 2009: 89). Višina povprečne pokojnine je v letu 2009 po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (Vertot 2010: 38) znašala 687,96 evrov. V povprečju so moški na mesec prejeli pokojnino v višini 754,06 evrov, ženske pa v višini 602,33 evrov.

V Sloveniji na nižanje pokojnin vplivajo tudi demografske spremembe, saj se zaradi vse manjšega deleža zaposlenih spreminja razmerje med povprečno neto pokojnino in povprečno neto plačo. Leta 2000 je povprečna pokojnina dosegla 68,1 % plače, leta 2009 pa 61,3 % (Vertot 2010: 41–42). Na finančni položaj starih ljudi je pomembno vplivala tudi sprememba socialne zakonodaje, in sicer Zakon o socialnovarstvenih prejemkih (2010) ter Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (2010), po katerem sta pravici do varstvenega dodatka in državne pokojnine postali pravici s področja socialnega varstva.

Posledice nove socialne zakonodaje je spremljala tudi Fakulteta za socialno delo s kvalitativno raziskavo (Mali 2012 a: 128–134). Rezultati so pokazali, da se starim ljudem zdi, da nova zakonodaja ne prinaša nič dobrega, ne glede na to, ali vprašani pravice iz nove zakonodaje uveljavljajo ali pa se jim odpovedujejo. Po podatkih Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje se je konec leta 2011 varstvenemu dodatku odpovedalo 20,8 % upravičencev. To je pomenilo, da so na zavodu prejeli 9700 zahtevkov za odpoved pravice do varstvenega dodatka. Stari ljudje so se pravici do varstvenega dodatka ter pravici do državne pokojnine odpovedali, ker ne želijo, da bi po njihovi smrti morali sorodniki ta sredstva vračati oz. bi jim odvzeli stanovanjsko in drugo materialno eksistenco. Kar 21.000 ljudi za pridobitev varstvenega dodatka niti ne izpolnjuje več pogojev, njihove pokojnine pa so zato še nižje, stari ljudje postajajo vse ranljivejša skupina, odvisna od neformalne pomoči sorodnikov. Nova socialna zakonodaja nikakor ne koristi ljudem in nasprotuje načrtovani socialni politiki staranja (*ibid.*).

Poleg tega da je finančni položaj starih ljudi razmeroma slab, so ogroženi tudi medgeneracijsko sodelovanje, sožitje in stiki. To kot problem prikazujeta tudi Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva (2006) in Zelena knjiga (2005). V družini je število otrok vse manjše, vse več je razvez, posledica tega pa je, da je več individualnih in enostarševskih gospodinjstev. Zvišuje se upokojitvena starost, babicam in dedkom pa zmanjkuje časa za obiskovanje in varovanje vnukov (Mali, Nagode 2009: 219).

Tudi zaradi t. i. sendvič efekta, ki pomeni vpetost otrok med zaposlitev, skrb za lastne otroke ter za lastne starše, je medgeneracijsko sodelovanje ogroženo (Creagan 2001: 130). Življenje v sodobni družbi poudarja produktivnost, storilnost, lov za zaslužkom, to pa zmanjšuje pomen odnosov med vsemi tremi generacijami. Generacije se redko družijo pri delu, razvedrilu, skupnih dejavnostih, razvoj znanosti zmanjšuje pomen izkušenj in znanja starih ljudi. Mladi ljudje pa velikokrat nimajo niti možnosti vzpostaviti komunikacije s starimi ljudmi (Mali 2009: 71). Velikokrat otroci tudi nimajo možnosti in časa pomagati staršem, zato morajo ti poiskati podporo formalne oblike pomoči (Creagan 2001: 130).

Medgeneracijsko sožitje je temelj družbe, ki omogoča njen obstoj in razvoj, zato ga je treba krepiti in povezovati generacije, da bodo znale in zmogle skupaj kakovostno živeti.

Tudi socialno delo si prizadeva za krepitev medgeneracijskega sožitja na vseh treh ravneh. Na mikroravni se socialne delavke usmerjajo na delo s posameznikom in družino, pri tem pa se opirajo na koncept perspektive moči, ki v starem človeku odkriva sposobnosti in spretnosti, človeku skušajo omogočiti bivanje v okolju, ki ga ne bi omejevalo, star človek je partner in soustvarja rešitve v procesu pomoči. Mezoraven se nanaša na skupnost, v kateri socialne delavke pomagajo staremu človeku in družini izkoristiti vire v skupnosti tako, da človeka vključijo v različne organizacije v lokalnem okolju. Socialni delavec koordinira storitve, povezuje različne organizacije in glede na potrebe uporabnikov skuša vzpostaviti nove storitve v skupnosti. Hkrati lahko v organizaciji, v kateri dela, spodbuja mlade prostovoljce k medgeneracijskemu druženju. Makroraven pa se nanaša na celotno družbo: socialno delo na tej ravni skuša krepiti

medgeneracijsko sožitje s spodbujanjem sprememb zakonodaje ter z uresničitvami dokumentov, katerih namen je povečati medgeneracijsko sodelovanje. Socialne delavke in delavci morajo tudi okrepiti populacijo starih ljudi za pridobivanje njihovih socialnih, ekonomskih in političnih pravic. Hkrati je njihova naloga spreminjati odnos družbe do starih ljudi, zmanjševati pred-sodke, ageizem oz. starizem do te populacije (Mali 2009: 73–74). Starizem ali staromrzništvo opredeljujejo kot odpor do starih ljudi, staranja in starosti na osebni in družbeni ravni. Gre za zapostavljanje in podcenjevanje starih ljudi zaradi njihove starosti (Starizem 2014). Staranje je del našega življenja, brez katerega ostajata mladost in izkušnje srednjih let nepopolni obdobji življenja (Mali 2009: 75).

Velik pomen ima medgeneracijska solidarnost na mikroravnini, saj so družina in sorodniki pomemben vir socialne opore za starega človeka. Zapisano trditev potrjuje raziskava Medge-neracijska solidarnost v Sloveniji, ki je bila izvedena leta 2012 na podlagi podatkov raziskave Socialna omrežja Slovenije iz leta 2002 (Hlebec *et al.* 2012: 38–39). Po podatkih raziskave 51,83 % omrežja socialne opore zagotavlja družina, 19,61 % starši in otroci, 10,49 % partner, 8,82 % bratje in sestre, 4,21 % pa povezave med starimi starši, vnuki, nečaki. Celotno medge-neracijsko omrežje ima največji pomen (25,97 %) za ljudi, starejše od 70 let. Ti na prvo mesto v 43,83 % postavljajo finančno oporo, v 39,53 % jim je pomembna opora v primeru bolezni, 33,95 % velik pomen pripisuje veliki materialni opori, 28,51 % čustveni opori. Omenjeni sta še potrebi po majhni materialni opori (23,2 %) in druženju (20,55 %) (*op. cit.*: 43–55).

Raziskava Medgeneracijska solidarnost v Sloveniji kaže na velik pomen sorodnikov za starega človeka na vseh ravneh življenja, zato je treba spodbujati medgeneracijsko sodelovanje in sorodnikom zagotoviti oporo pri oskrbi starega človeka, da bo ta čim bolj kakovostna.

Pregled oblik pomoči kaže, da je v Sloveniji skrb za starega človeka preložena na neformalno in formalno mrežo. Hlebec in Mali (2013: 29–30) razdelita obstoječe formalne oblike pomoči v Sloveniji na tri sektorje socialnega varstva:

1. V javni sektor uvrščata centre za socialno delo, domove za stare, centre za pomoč na domu in stanovanjske oblike pomoči (kot so oskrbovana stanovanja).
2. V zasebnem sektorju najdemo predvsem domove za stare in pomoč na domu.
3. Med nevladnimi in prostovoljnimi organizacijami so predvsem društva upokojencev in skupine starih ljudi za samopomoč.

Po taksonomiji Zakona o socialnem varstvu (2007), ki jo je opisal Flaker (2012: 12–14), zakon definira šest storitev, med njimi je pet javnih. Zakon razlikuje prvo socialno pomoč, osebno pomoč, pomoč družini, institucionalno varstvo, vodenje in varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji in pomoč delavcem v podjetjih, zavodih ter pri drugih delodajalcih. Prva socialna pomoč obsega pomoč pri prepoznavanju in opredelitvi socialne stiske in težave, oceno možnih rešitev in seznanitev upravičenca o vseh možnih oblikah socialnovarstvenih storitev in dajatev, ki jih lahko uveljavi, ter o njegovih obveznostih. Osebna pomoč vključuje svetovanje, urejanje in vodenje z namenom izboljšanja posameznikovih socialnih zmožnosti. Kot tretjo storitev zakon definira pomoč družini, ki obsega pomoč za dom, pomoč na domu in socialni servis. Institucionalno varstvo po tem zakonu obsega vse oblike pomoči v zavodu, v drugi dru-žini ali drugi organizirani obliki (stanovanjska skupina, oskrbovano stanovanje, oskrbni dom, bivanje zunaj institucije na podlagi individualnega paketa storitev), s katerimi se upravičencem nadomeščajo ali dopolnjujejo funkcije doma in lastne družine, predvsem pa bivanje, organizirana prehrana, varstvo in zdravstveno varstvo. Upravičenec do institucionalnega varstva lahko pod pogoji, določenimi z Zakonom o socialnem varstvu (2007), namesto pravice do celodnevnega institucionalnega varstva izbere družinskega pomočnika.

Sistem socialnega varstva je preveč nefleksibilen in zbirokratiziran. Zmanjšati je treba pomen institucionalne oskrbe, socialnim delavcem omogočiti večjo moč odločanja, storitve pa prilagoditi potrebam uporabnikov (Flaker 2012: 7–8).

Trenutno (januar 2015) v Sloveniji v domovih za stare biva približno 18.682 starih ljudi (Skupnost socialnih zavodov Slovenije 2014). Pogosto se tam znajdejo kot pogojno prostovoljni

uporabniki ali celo kot neprostovoljni uporabniki, saj ne želijo biti v breme sorodnikom, ki jim morajo pomagati pri zadovoljevanju potreb. Mandatni neprostovoljni uporabniki pa so lahko tudi stari ljudje z demenco, ki se lahko na podlagi zakonskega predpisa znajdejo v instituciji, kot je dom za stare (Šugman Bohinc 2006: 345–346). V obdobju vselitve v dom za stare se mora star človek sprijazniti z vsemi platmi novega okolja. Bolj se mora sam prilagajati »domu«, kot pa se »dom« prilagaja njemu (Mali 2006: 24). Populaciji starih ljudi je zato treba omogočiti življenje v skupnosti, v njihovem domačem okolju in jim omogočiti pravico do samoodločanja, ki ju utemeljuje dezinstucionalizacija.

Koncept zahteva, da mora biti skrb za stare ljudi čim bolj prilagojena njihovim potrebam, da je treba vzpostavljati manjše institucije in nove skupnostne službe z novimi načeli ter povezovanji med strokami (Mali 2012 b: 87–89, 92–94). Potrebo po dezinstucionalizaciji nakazujejo tudi raziskave potreb starih ljudi. Raziskava *Oblikovanje sistema indikatorjev za ugotavljanje potreb ljudi po vrsti in količini posameznih storitev in razvoja novih oblik storitev/pomoči na področju socialnega varstva v Ljubljani* (Flaker et al. 2005) je pokazala, da večina vprašanih kot pomembne službe navaja zdravstveni dom, patronažno službo in razvoz kosil na dom. Vprašani pomoč prejemajo tudi iz različnih društev, npr. Rdečega križa, Karitasa, od gasilcev. Veliko ljudi je slabo poznalo različne storitve, namenjene starim ljudem. Na centre za socialno delo so se obračali redko, tudi odnos do domov za stare je bil pri vprašanih različen. Eden izmed odgovorov je bil, da v dom za stare odidejo tisti, ki nimajo nikogar, ki bi skrbel zanje. Stari ljudje si želijo življenja v domačem okolju, obiske zdravnika in socialne delavke na svojem domu, želijo si službe, ki bi sorodnike pripravila na sprejemanje starosti ali bolezni, ter službe zagovornišva starih ljudi. Želijo si tudi neformalne pomoči v obliki druženja (Flaker et al. 2005: 33–103).

Kot odgovor na demografske spremembe se vse bolj razvija socialno delo s starimi ljudmi, ki je že pripomoglo k prehodu od socialnogerontološkega prek vmesnega bolnišničnega modela do socialnega modela obravnave uporabnikov (Mali 2013: 60). Spreminja se tudi odnos do starejših, k temu pa pripomore tudi socialno delo z opozarjanjem na antidiskriminatorsko delo in s spremembo poimenovanj uporabnikov. Socialno delo je kot stroka pomembno pri delu s starimi ljudmi tudi zato, ker mobilizira moč in vire starih ljudi, deluje na vseh ravneh človekovega življenja, se spoprijema s problemom osamljenosti, pomanjkanjem medgeneracijskega povezovanja, alkoholizmom, nasiljem in zlorabami starih ljudi (Mali 2013: 57–60, 63). Današnji izziv socialnega dela s starimi ljudmi pa je predvsem spreminjanje oz. načrtovanje socialnovarstvenih oblik pomoči, ki bodo starim ljudem prilagojene iz finančne, medgeneracijske in uporabniške perspektive.

Ena izmed zelo pomembnih oblik pomoči za stare ljudi v Sloveniji je tudi podpora sorodnikov. Čeprav je v Sloveniji zelo razširjena, ni natančnih podatkov o tem, koliko starih ljudi prejema tako oskrbo. Po ocenah naj bi bilo leta 2004 v Sloveniji od 41.000 do 45.000 ljudi odvisnih od pomoči druge osebe. Glede na značilnosti take oblike pomoči je oskrba starih ljudi v okviru družinskih članov še vedno večinoma naloga žensk. Raziskava avtorice Hvalič Touzery (2009: 110–117) je tudi pokazala, da bi si sorodniki, ki skrbijo za starega človeka, želeli daljšega oddiha ali dopusta, vendar je za to v Sloveniji malo urejenih možnosti. Želeli bi si tudi več obiskov patronažne sestre, večjo dostopnost pomoči na domu in podporo drugih sorodnikov.

Metodologija

Članek predstavlja rezultate raziskave *Ugotavljanje potreb starejših na območju Mestne občine Ljubljana* (Leskošek et al. 2013), in sicer sklop potreb po pomoči, ki je bil podrobneje analiziran v diplomskem delu *Viri socialne opore in potrebe po pomoči starih ljudi v Mestni občini Ljubljana* (Breznik 2013).

Raziskava *Ugotavljanje potreb starejših na območju Mestne občine Ljubljana* je opisna in kvantitativna. Podatke smo pridobili s pomočjo anonimnega anketnega vprašalnika (Leskošek et al. 2013: 6). Podrobneje je raziskan sklop potreb po pomoči starejših občanov Mestne

občine Ljubljana¹. Vprašalnik obsega deset vprašanj. Poizvedujejo, pri katerih opravilih, kako pogosto stari ljudje potrebujejo pomoč in kdo jim pri tem pomaga, kako pogosto potrebujejo zdravstveno nego, ali potrebujejo pravno svetovanje, ali imajo osebo za pomoč, ki jo plačajo na roko, in koliko plačajo tej osebi na mesec. Vprašalnik sprašuje, koliko na mesec znesejo stroški za vse oblike pomoči, ki jih stari ljudje v MOL zdaj prejema, koliko bi lahko plačali za dodatno pomoč, ki jo potrebujejo, in ali lahko vprašani pokrijejo stroške osnovnih življenjskih potreb z lastnim dohodkom. Kdo starim ljudem pomaga pri pokrivanju stroškov življenjskih potreb in kako ter kaj bi si vprašani v svoji občini še želeli.

V reprezentativni vzorec je bilo naključno izbranih 1137 oseb, starejših od 65 let, ki so imele stalno bivališče v Mestni občini Ljubljana, od tega je v raziskavi sodelovalo 421 intervjuvancev (37 %) (Leskošek *et al.* 2013: 12). Vprašanci so na vprašanja odgovarjali ob navzočnosti in pomoči raziskovalcev, in sicer tako, da so ti brali vprašanja sodelujočim in potem obkrožili ali dopisali njihov odgovor. Zaradi tega je bila možnost nesporazumov glede vprašanj manjša.

Zbrani podatki so bili obdelani kvantitativno s pomočjo računalniškega programa Microsoft Excel, hipoteze pa so bile preverjene z računanjem hi-kvadrata.

Z raziskavo *Ugotavljanje potreb po pomoči starih ljudi v Mestni občini Ljubljana*, in sicer s sklopom potreb po pomoči, smo želeli raziskati potrebe populacije starih ljudi v MOL. Šlo je za pregled potreb po pomoči pri vsakdanjih opravilih, za pregled njihovih finančnih virov, virov socialne opore in storitev, ki si jih vprašani v MOL želijo. Na podlagi raziskave smo želeli ugotoviti, kakšne storitve za stare ljudi je v Mestni občini Ljubljana treba vzpostaviti, zanimalo nas je, ali so obstoječe storitve dovolj prilagojene potrebam starih ljudi ter kakšne storitve bi jim izboljšale kakovost vsakdanjega življenja.

Rezultati raziskave

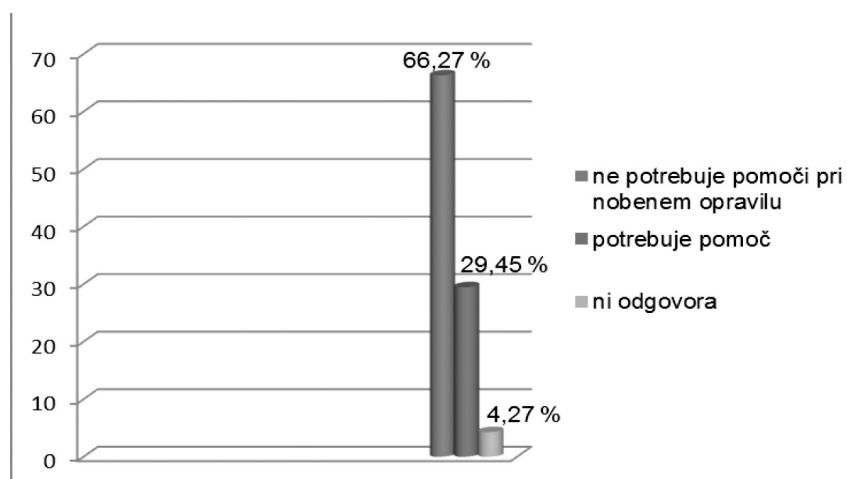
Potrebe po pomoči

Raziskava je pokazala, da večina vprašanih (66,27 %) ne potrebuje pomoči. Starostna sestava anketirancev: 25,18 % je bilo starih do 70 let, 29,69 % od 71 do 75 let, 15,91 % od 81 do 85 let, 6,17 % od 86 do 90 let, 1,42 % pa več kot 90 let. Najstarejši anketiranec je imel 105 let. Na to, da ima malo vprašanih potrebo po pomoči, vplivajo tudi stanovanjske razmere. Rezultati so pokazali, da največ anketirancev živi z zakoncem (40,6 %), potem s partnerjem (2,6 %), z otroki oz. vnuki (10,9 %), v širši družini (9,5 %) in z nekom drugim (9 %). Če združimo vse kategorije, v katerih star človek biva še s kom (otroki/vnuki, zakoncem, partnerjem, v širši družini, z drugimi), ugotovimo, da kar 72,69 % sodelujočih v raziskavi živi s sorodnikom ali kom drugim.

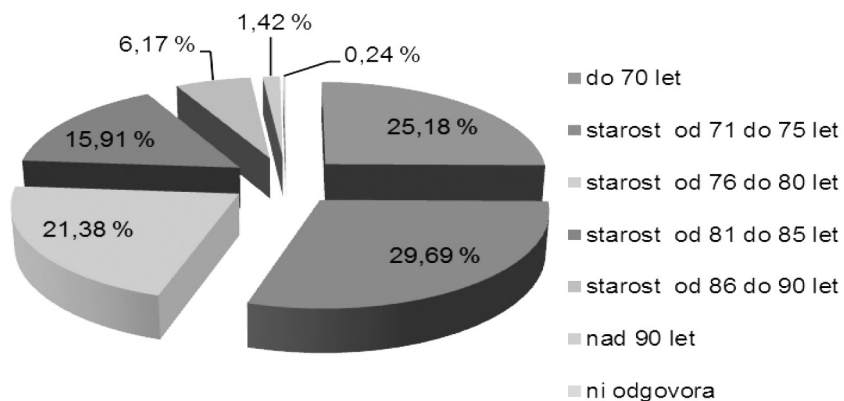
Več kot 26 % starih ljudi živi samih. Mogoče je pričakovati, da bodo prav ti najprej potrebovali podporo javne socialnovarstvene službe, saj z njimi ne živijo sorodniki, ki bi jim lahko pomagali. Na to, da večina intervjuvancev ne potrebuje dodatne pomoči, vpliva tudi zdravstveno stanje vprašanih, saj jih večina, tako moških (53,8 %) kot žensk (58,93 %), še ni potrebovala zdravstvene nege. Tisti, ki pa zdravstveno nego potrebujejo, jo potrebujejo po večini tako moški (24,68 %) kot ženske (25,85 %) nekajkrat na leto. Torej so vprašani dokaj zdravi. To je lahko tudi posledica razvoja medicine, višjega življenjskega standarda in vzorčenja v raziskavi. Na to, da večina vprašanih ne potrebuje pomoči, vpliva tudi to, da je kar nekaj starih ljudi, ki so bili naši potencialni intervjuvanci, že bivalo v domu za stare ali pa so bili tako bolni, da niso zmogli odgovarjati na naša vprašanja. Med tistimi, ki pomoč potrebujejo, pa jih največ (16,86 %) potrebuje pomoč pri enem do petih opravil. V raziskavi 9 % sodelujočih potrebuje pomoč pri petih do desetih opravilih, 3,56 % intervjuvancev pa potrebuje pomoč pri več kot desetih opravilih. Pri primerjanju odgovorov glede na spol je analiza pokazala, da so odgovori moških in žensk glede potreb po pomoči zelo podobni.

¹ V nadaljevanju MOL.

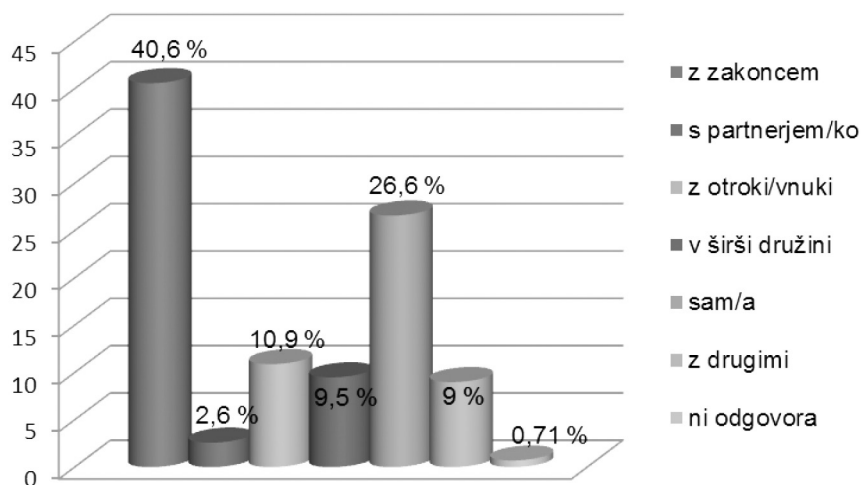
Graf 1: Potrebe po pomoči starim ljudem v MOL (Breznik 2013: 72).



Graf 2: Starost anketirancev (Breznik 2013: 70).



Graf 3: Stanovanjske razmere anketirancev – s kom živijo (Breznik 2013: 71).



Finančni viri starih ljudi

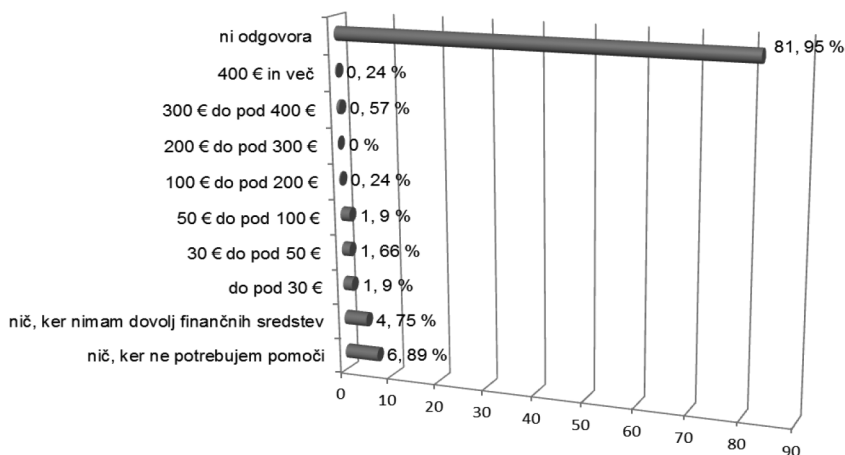
Podatki kažejo, da ima večina vprašanih skromne finančne vire in da jim ne omogočajo kakovostnega življenja. To kažejo podatki mesečnih zneskov, ki jih stari ljudje plačajo osebi za pomoč. Ugotoviti je mogoče, da 363 vprašanih (86,22 %) nima osebe za pomoč, ki jo plača na roko, 45 intervjuvancev (10,69 %) tako osebo ima, 13 oseb (3,09 %) pa na zastavljeno vprašanje ni odgovorilo. Velik odstotek takih, ki ne potrebujejo pomoči, je verjetno posledica že zapisane ugotovitve, da večina vprašanih ne potrebuje pomoči pri nobenem opravilu. Glede na to, da smo z vprašanjem o plačilu pomoči na roko v resnici spraševali o delu na črno, je mogoče, da nekateri prav zato na to vprašanje niso odgovorili, čeprav takšno pomoč kljub temu imajo.

V nadaljevanju so rezultati pokazali, da tisti vprašani, ki imajo osebo za pomoč, po večini odštejejo zanj razmeroma malo denarja, od 20 do 60 evrov. Tudi podatki za mesečne stroške za vse oblike pomoči, ki jih vprašani trenutno prejemajo, kažejo na to, da večina intervjuvancev zanj odšteje malo, po večini do 100 evrov. Večji ko je naveden znesek plačila, manjše je število vprašanih, ki ga plačuje. Na podlagi analize odgovorov lahko sklepamo, da si zaradi nizkih pokojnin lahko le malo starih ljudi v MOL privoščijo vso pomoč, ki jo potrebujejo. Analiza vprašanja, koliko bi lahko plačali za pomoč, ki jo potrebujejo, pa je pokazala, da 29 anketirancev (6,89 %) ne bi plačalo nič za dodatno pomoč, saj pomoči ne potrebujejo, 20 (4,75 %) pa ne bi plačalo za dodatno pomoč nič, saj nimajo dovolj finančnih sredstev. Osem oseb (1,90 %) je odgovorilo, da bi lahko odšteli največ 30 evrov, sedem oseb (1,66 %) pa bi lahko odštelo od 30 do pod 50 evrov. Osem vprašanih (1,90 %) je odgovorilo, da bi lahko odšteli od 50 do 100 evrov. Od 100 do 200 evrov bi lahko odšteli le en vprašani (0,24 %). Dva vprašana (0,47 %) bi lahko odštela od 300 do 400 evrov, le eden intervjuvanec (0,24 %) bi lahko za pomoč prispeval več kot 400 evrov. Kar 345 intervjuvancev (81,95 %) na vprašanje ni odgovorilo.

Največ intervjuvancev bi lahko za pomoč odštelo do sto evrov, višje zneske so navajali le redki. Pomemben je tudi podatek, da 4,75 % vprašanih ne bi za dodatno pomoč plačali nič, saj nimajo dovolj finančnih sredstev. Vprašanje o možnosti pokrivanja stroškov osnovnih življenjskih potreb z lastnim dohodkom pa kaže, da 45 vprašanim (10,69 %) včasih zmanjka za pokrivanje stroškov osnovnih življenjskih potreb. Petindvajsetim starim ljudem (5,94 %) pa pogosto zmanjka pri pokrivanju stroškov osnovnih življenjskih potreb. Na podlagi tega sklepamo, da imajo stari ljudje majhne finančne vire, saj ne morejo pokriti niti osnovnih potreb, kaj šele dodatne pomoči.

Tudi odgovori na vprašanje, katerih storitev si v MOL še želijo, so pokazali, da stari ljudje razpolagajo z nizkimi finančnimi viri. Trije vprašani so navedli, da si želijo cenovno ugodnejšo pomoč (cenovno ugodnejša oskrbovana stanovanja, cenejše programe za starejše, več pomoči, ki ne bi bila draga). Eden je navedel, da bi moral biti mestni promet za osebe, starejše od 60 let, brezplačen.

Graf 4: Višina sredstev, ki bi jo lahko plačali za dodatno pomoč, ki jo potrebujejo (Breznik 2013: 79).



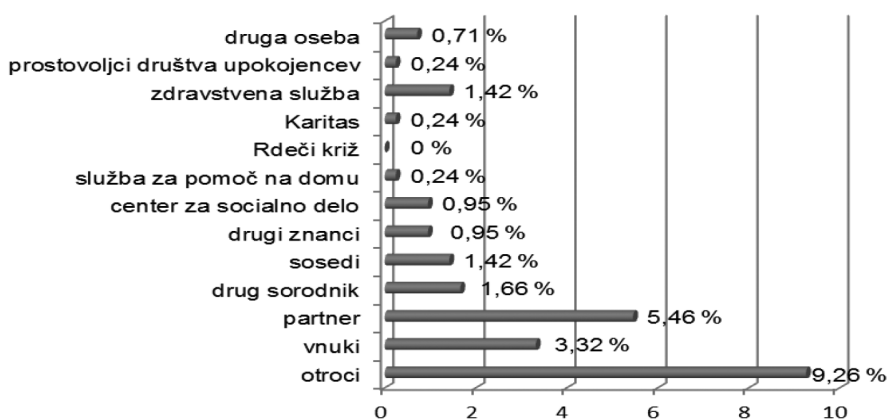
Sorodniki kot viri socialne opore

Podpora socialnega omrežja pozitivno vpliva na starega človeka, kot trdita avtorici Mali in Nagode (2009: 218). Tudi Flaker (2003 b: 56–57) med naštevanjem postopkov ter metod socialnega dela opozori na pomen življenjskega sveta uporabnika ter na njegovo socialno mrežo, saj je lahko ta pomemben vir moči za uporabnika.

Raziskava v MOL je potrdila, da so sorodniki pomemben vir pomoči za starega človeka. To sklepamo na podlagi analize vprašanja o osebah/slужbah, ki pomagajo pri pokrivanju stroškov življenjskih potreb. Največjemu številu intervjuvancev pri pokrivanju stroškov osnovnih življenjskih potreb pomagajo otroci (9,26 %), nekaterim partner (5,46 %), vnuki (3,32 %), drug sorodnik (1,66 %). V 1,42 % primerov jim pomagajo sosedi in zdravstvena služba, v 0,95 % primerov drugi znanci in center za socialno delo, v 0,71 % primerov druga oseba, v 0,24 % primerov pa služba za pomoč na domu, prostovoljci društva upokojencev in Karitas.

Analiza rezultatov kaže, da starim ljudem, ki so sodelovali v raziskavi, pri pokrivanju stroškov osnovnih življenjskih potreb najbolj pomaga neformalna socialna mreža. Medsebojno pomoč oz. pričakovano pomoč starih ljudi od sorodnikov pa lahko razberemo tudi iz pregleda stanovanjskih razmer. Večina vprašanih živi skupaj s sorodniki in najverjetneje jim bodo ti ob pojavu potreb po pomoči pri vsakdanjih opravilih to pomoč tudi zagotavljali. Tudi zdravstvena služba ima velik pomen za vprašane, celo večjega kot center za socialno delo, zato lahko sklepamo, da stari ljudje nekatere njegove storitve še premalo poznajo.

Graf 5: Osebe/slужbe, ki pomagajo pri pokrivanju stroškov življenjskih potreb (Breznik 2013: 81).



Storitve, ki si jih želijo vprašani v Mestni občini Ljubljana

Zelo zanimivi so bili tudi odgovori na vprašanje, katerih storitev si želijo vprašani v MOL. Največ, 104 (24,7 %), si jih želi pomoči v domu za stare, 78 vprašanih (18,53 %) v centru dnevni aktivnosti za starejše, 55 vprašanih (13,06 %) v medgeneracijskem dnevnem centru, 54 intervjuvancev (12,83 %) v oskrbovanem stanovanju, 29 oseb (6,89 %) pa si želi pomoči dnevnega centra za ljudi s spominskimi motnjami. Kar 57 vprašanih (13,54 %) je izrazilo zelo različne storitve, 44 oseb pa na vprašanje (10,45 %) ni odgovorilo.

Odgovor, da si večina vprašanih želi pomoči doma za stare, je lahko posledica tega, da je institucionalizacija starih ljudi najbolj poznana oblika pomoči, saj ima v Sloveniji tudi dolgo zgodovino (Mali, Milošević-Arnold 2006: 169). Hkrati pa je lahko dokaz, da starejši premalo poznajo druge oblike pomoči oz. da ni takih, ki bi zares zadovoljile njihove raznovrstne potrebe. Da je populacija starih ljudi heterogena in da si želi raznovrstnih storitev, ki so prilagojene posamezniku, pa nam kažejo odgovori vprašanih o tem, kaj si v MOL želijo v kategoriji »drugo«.

Njihove raznovrstne odgovore smo skušali kategorizirati. Največ vprašanih si želi storitev, ki so vezane na življenjsko okolje uporabnika, sledijo storitve, ki se nanašajo na prosti čas, potem omenjajo potrebe po plačani socialnovarstveni pomoči in socialno mreženje, na zadnjem mestu pa je kategorija drugo. V kategoriji »življenjsko okolje uporabnika« prevladuje potreba po trgovini, mestnem avtobusu, bankomatu in prevozu. Na podlagi tega lahko sklepamo, da si vprašani želijo živeti v urejenem, prilagojenem okolju, v katerem so jim pomembne storitve dosegljive. V kategoriji »prosti čas« prevladujeta želja po računalniškem opismenjevanju ter želja po prostoru za skupne aktivnosti in druženje. V kategoriji »plačane socialnovarstvene storitve« sta opazni potreba po institucionalnem varstvu in potreba po pomoči na domu. Trije vprašani so navedli, da bi bilo treba vzpostaviti več pomoči, ki ne bi bila draga. Kategorija »socialno mreženje« pa pokaže, da je tudi povezovanje ena izmed ključnih potreb starih ljudi, ki so v MOL sodelovali v raziskavi.

Sklep

Z raziskavo *Ugotavljanje potreb starejših v Mestni občini Ljubljana* smo ugotovili, da so socialnovarstvene oblike pomoči za stare ljudi neprilagojene, saj so velikemu številu vprašanih finančno nedosegljive. Tudi sorodniki kot viri socialne opore, predvsem otroci, pomagajo svojim staršem pri pokrivanju stroškov osnovnih življenjskih potreb. Sklepamo lahko, da so sorodniki pomemben vir podpore za starega človeka, saj si socialnovarstvenih oblik pomoči večina ne more niti privoščiti. Vprašani si želijo za kakovosten vsakdan prilagojeno okolje in dostopnost storitev, kot je bližina avtobusnih postajališč, bankomatov, trgovin, med socialnovarstvenimi storitvami pa si želijo tako institucionalnega varstva kot pomoči na domu, ki bi jim bila finančno dostopna.

Vsak človek si želi starost preživeti čim bolj kakovostno. Vsak pa ima tudi svojo enkratno predstavo o tem, kakšna je zanj kakovostna starost. Zato je naloga socialnih delavcev in delavk, da se na vsakem koraku zavedajo heterogenosti potreb starejših in da vselej izhajajo iz perspektive moči uporabnikov. Šele tako lahko pristopajo do njih s pomočjo koncepta pravic (Škerjanc 2006: 25) in ne koncepta skrbi, ki je še vedno najbolj razširjen v sistemu socialnega varstva in na podlagi katerega so vzpostavljene storitve neprilagojene starim ljudem, saj so jih načrtovali strokovnjaki, namesto na podlagi potreb, ciljev uporabnikov samih.

Pri načrtovanju storitev je treba uporabnikom omogočiti vpliv na vse vidike načrtovanja, uporabnik mora imeti nadzor nad načrtovanjem, krepiti se mora njegova moč, hkrati pa mora vedno ostati prostor za spreminjanje načrtov, za pravico do napak uporabnikov samih (Flaker *et al.* 2013: 37).

Treba je upoštevati starega človeka in njegovo življenjsko okolje. Sorodniki so pri tem pomemben vir opore in lahko pomembno pripomorejo k večji kakovosti življenja. Hkrati so sorodniki velikokrat preobremenjeni s skrbjo za starega družinskega člana. To povzroča konflikte in zmanjšuje medgeneracijsko sožitje tako na mikro- in mezo- kot na makroravni. Zato bi bilo treba vzpostaviti storitve, ki bi družinam, ki skrbijo za starega človeka, zagotavljale oporo in pomoč, npr. skupine za samopomoč sorodnikom, ki skrbijo za starega človeka. Treba bi bilo formalizirane oblike pomoči prilagoditi starim ljudem. Stari ljudje razpolagajo z majhnimi finančnimi viri, zato bi morale biti storitve zanje cenovno dostopnejše.

Izboljšati bi bilo treba tudi sodelovanje socialne in zdravstvene službe. S sodelovanjem bi se lažje uresničili nekateri pomembni cilji, kot je informiranje o obstoječih oblikah pomoči, lažje bi se vzpostavila nova skupnostna služba na terenu; za kakovostno življenje starega človeka bi bilo treba upoštevati tako socialni kot zdravstveni vidik pomoči.

Naloga socialnega dela je, da opozarja na raznovrstne potrebe starih ljudi in na neprilagojenost formalnih oblik pomoči za to populacijo. Socialne delavke in delavci moramo spodbujati starega človeka k soodločanju pri načrtovanju in izboljševanju socialnovarstvenih storitev. Le če zares ugotovimo potrebe starega človeka in raziščemo njegov življenjski svet, bomo soustvarili odgovore, ki mu bodo omogočili kakovosten vsakdan.

Viri

- Breznik, D. (2013), *Viri socialne opore in potrebe po pomoči starih ljudi v Mestni občini Ljubljana*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (diplomska naloga).
- Creagan, E. T. (ur.) (2001), *Klinika Mayo o zdravem staranju. Odgovori za uspešno tretje življenjsko obdobje*. Ljubljana: Educy.
- Flaker, V. (2003 a), Temeljne in nujne spretnosti socialnega dela. *Socialno delo*, 42, 4/5: 237–257.
- (2003 b), *Oris metod socialnega dela. Uvod v katalog nalog centrov za socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Skupnost centrov za socialno delo.
- (2012), *K taksonomiji (storitev) socialnega varstva*. Varianta 1.2.4, 28. 4. 2011. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (delovno gradivo).
- Flaker, V., Grebenc, V., Rihter, L., Rode, N., Milošević-Arnold, V., Videmšek, P., Dajčman, B., Žagar, A. (2005), *Oblikovanje sistema indikatorjev za ugotavljanje potreb ljudi po vrsti in količini posameznih storitev in razvoja novih oblik storitev/pomoči na področju socialnega varstva v Ljubljani*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (končno raziskovalno poročilo).
- Flaker, V., Mali, J., Rafaelič, A., Ratajc, S., Balantič, K., Udovič, N. (2013), *Osebnostno načrtovanje in izvajanje storitev*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Hlebec, V., Filipovič Hrast, M., Kump, S., Jelenc Krašovec S., Pahor M., Domanjko B. (2012), *Medgeneracijska solidarnost v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Hlebec, V., Mali, J. (2013), Tipologija razvoja institucionalne oskrbe starejših ljudi v Sloveniji. *Socialno delo*, 52, 1: 29–41.
- Hvalič Touzery, S. (2009), Družinska oskrba bolnih starih družinskih članov. V: Hlebec, V. (ur.), *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Maribor: Aristej (109–123).
- Kristančič, A. (2005), *Nova podoba staranja – siva revolucija*. Ljubljana: AA Inserco.
- Kump, N., Stropnik, N. (2009), Staranje prebivalstva v Sloveniji. V: Hlebec, V. (ur.), *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Maribor: Aristej (77–93).
- Leskošek, V., Mali, J., Rihter, L. (2013), *Ugotavljanje potreb starejših na območju Mestne občine Ljubljana; končno raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mali, J., (2006), Koncept totalne ustanove in domovi za stare. *Socialno delo*, 45, 1-2: 17–27.
- (2009), Sožitje med generacijami, kot ga razumemo v socialnem delu: sožitje generacij. V: Bezjak, S. (ur.), *Vloga starejših v sodobni slovenski družbi: zbornik*. Ljubljana: Inštitut Hevrek (70–76).
- (2012 a), Socialno delo s starimi ljudmi in nova socialna zakonodaja. *Časopis za kritiko znanosti*, 39, 250: 128–137.
- (2012 b), Uvajanje dezinstucionalizacije na področju oskrbe starih ljudi. *Časopis za kritiko znanosti*, 39, 250: 86–94.
- (2013), Socialno delo s starimi ljudmi kot specializacija stroke. *Socialno delo*, 52, 1: 57–67.
- Mali, J., Milošević-Arnold, V. (2006), Nekatere značilnosti razvoja domov za stare ljudi v Sloveniji po drugi svetovni vojni. *Socialno delo*, 45, 3/5: 169–181.
- Mali, J., Nagode, M. (2009), Medgeneracijsko sožitje kot temelj sodobne socialne politike v Sloveniji. V: Tašner, V. (ur.), Lesar, I. (ur.), Antič, M. G. (ur.), Hlebec, V. (ur.), Pušnik, M. (ur.), *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (215–228).
- Skupnost socialnih zavodov Slovenije (2014). Pregled kapacitet v domovih za stare. Dostopno na: <http://www.ssz-slo.si/pregled-kapacitet-institucionalnega-varstva-starejsih-in-posebnih-skupin-odraslih> (3. 11. 2014).
- Starizem (2014). Dostopno na: <http://www.inst-antonatrstenjaka.si/gerontologija/slovar/1045.html> (21. 1. 2014).
- Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva (2006). Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strategija_varstva_starejsih_splet_041006.pdf (4. 12. 2013).
- SURS (2012), *Vse starejši in vse dlje aktivni*. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5044 (4. 12. 2013).
- Šircelj, M. (2009), Staranje prebivalstva v Sloveniji. V: Hlebec, V. (ur.), *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Maribor: Aristej (15–43).

- Škerjanc, J. (2006), *Individualno načrtovanje z udejanjanjem ciljev: pomen uporabniškega vpliva pri zagotavljanju socialnovarstvene storitve*. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.
- Šugman Bohinc, L. (2006), Socialno delo z neprostovoljnimi uporabniki. *Socialno delo*, 45, 6: 345–355.
- Vertot, N., (2010), *Starejše prebivalstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Zbirka Brošure.
- Zakon o socialno varstvenih prejemkih (2010), *Ur. l. RS*, št. 61/2010, *Ur. l. RS*, št. 40/2011, 110/2011-ZDIU12, 40/2012-ZUJF, 14/2013, 99/2013.
- Zakon o socialnem varstvu (2007), *Ur. l. RS*, št. 3/2007 (23/2007 popr., 41/2007 popr., *Ur. l. RS*, št. 62/2010-ZUPJS.
- Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (2010), *Ur. l. RS*, št. 62/2010, *Ur. l. RS*, št. 40/2011, 40/2012-ZUJF, 57/2012-ZPCP-2D, 14/2013, 56/2013-ZŠtip-1, 99/2013.
- Zelena knjiga (2005). Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami. Dostopno na: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/com/2005/com2005_0094sl01.pdf (4. 12. 2013).